

УДК 351

О.А. Дегтяркандидат наук з державного управління, старший викладач
Харківський національний автомобільно-дорожнього університету**УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ
В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

У статті досліджено особливості розвитку соціальної сфери в умовах формування інноваційної економіки та запропоновано напрями вдосконалення принципів побудови ефективної системи управління соціальною сферою.

Ключові слова: соціальна сфера, соціальна держава, державне управління, інноваційна економіка, соціальні процеси.

I. Вступ

В умовах створення інноваційної економіки України управління соціальною сферою потребує кардинального оновлення. Ключовим питанням довгострокової соціально-економічної політики держави є послідовне підвищення якості та рівня життя населення на основі підвищення конкурентоспроможності національної економіки, її виходу на траєкторію стійкого інноваційного розвитку з подальшим економічним і політичним піднесенням України у світовому співтоваристві.

Теоретичні засади впливу держави на соціальні процеси в суспільстві розробляли такі науковці, як: О. Давидюк, І. Ільчук, Ю. Кривобок, І. Курило, В. Куценко, Е. Лібанова, В. Лобас, О. Макарова, Я. Остафійчук, М. Панченко, В. Удовиченко, А. Халецька, І. Яненкова та ін. Віддаючи належне їх науковим напрацюванням із цієї проблематики, слід зауважити, що дослідження з управління соціальною сферою в умовах формування інноваційної економіки в Україні ще не мають координованого й системного характеру.

II. Постановка завдання

Мета статті – розкрити особливості розвитку соціальної сфери в умовах формування інноваційної економіки та надання пропозицій щодо вдосконалення принципів побудови ефективної системи управління соціальною сферою.

III. Результати

Згідно з Конституцією, Україна є демократичною, соціальною та правовою державою [1]. Реалізація цієї конституційної норми передбачає активну діяльність держави, спрямовану на забезпечення високого рівня соціальної захищеності громадян, досягнення соціальної справедливості та солідарності, гармонізацію відносин між інститутами державного управління й громадянським суспільством тощо. Соціальна держава – це держава, кінцевою метою якої є високий рівень життя населення, сталий розвиток

галузей соціальної сфери, підвищення якості суспільних послуг, дотримання та розширення прав і свобод людини [2, с. 25].

У межах реалізації концепції соціальної держави важливо розмежовувати декларативну й фактичну сторони.

Державні органи законодавчої, виконавчої та судової влади останнім часом суттєво посилили увагу до розвитку соціальної сфери, що, зокрема, виявляється в прийнятті національних проектів соціального розвитку, послідовному зростанні інвестицій у людський капітал, впровадженні в практику адресних принципів підтримки різних соціальних груп тощо. Складність структури соціальної сфери зумовлює необхідність формування розвинутої й ефективної системи управління, де головними суб'єктами є державні органи влади та органи місцевого самоврядування.

Специфіка соціальної сфери полягає в тому, що ефект її успішного розвитку в основному виражається в отриманні нематеріальних благ, якісному підвищенні матеріального добробуту рівня здоров'я та інтелекту членів суспільства.

Тому досить важко провести грошову оцінку соціальних проектів і не завжди можна довести, що певний приріст економічних показників стався саме завдяки забезпеченню високої якості життя [7].

Основний елемент системи – людина, яка одночасно є її об'єктом і суб'єктом управління. Соціальна сфера являє собою цілісну підсистему, що постійно змінюється, породжену об'єктивною потребою суспільства в безперервному відтворенні суб'єктів соціального процесу. Ця стійка сфера діяльності людей з відтворення свого життя, його умов перебуває під більш жорстким державним контролем і передбачає наявність державної стратегії її системного розвитку.

Зазначений вид управлінської діяльності має головною метою вплив на сферу життєдіяльності суспільства, безпосередньо пов'язану із задоволенням матеріальних і

духовних потреб людини, функціонуванням соціальної інфраструктури, наданням соціальних благ та послуг. Соціальна сфера в умовах створення в Україні інноваційної економіки покликана наповнювати інші сфери (економічну, політичну, духовну) інтелектуальним продуктом (нові знання, інтелектуальна власність та інформація), здатним змінювати основи життєдіяльності суспільства, забезпечити перегляд багатьох соціокультурних пріоритетів і цінностей, сформувати суспільну потребу в інноваційному та інтелектуальному продукті [10, с. 25].

Механізм управління соціальною сферою утворює єдність цілеспрямованого керівного впливу й соціальної самоорганізації. На всіх рівнях управління соціальними процесами здійснюється шляхом створення необхідного правового простору та регулярного впливу органів державної влади й інших суб'єктів управління на соціальну сферу. Держава в особі органів влади виступає як основний інститут, що об'єднує зусилля всіх органів і систем управління соціальними процесами. В Україні основи управління соціальною сферою встановлені Конституцією України та передбачають проведення єдиної державної політики в галузі культури, науки, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, екології.

На думку В. Куценко, сучасний стан соціальної сфери в Україні має ряд особливостей, які зумовлюють її слабкість і явну невідповідність суспільним потребам та очікуванням. Зокрема, недостатність законодавчої бази в цій галузі, що зумовлює відсутність правових норм з ряду послуг або умов їх надання, різночитання та спірні трактування; інституційна нестійкість, що виявляється в "недовиконанні" наявними інститутами своїх функцій або виконанні їх неналежним чином; невизначеність в організації фінансових потоків, що надходять з різних джерел, призначених для забезпечення виконання зобов'язань перед групами населення, яким належить надання соціальних послуг безкоштовно або за часткову оплату, унаслідок чого зобов'язання не виконуються; відсутність, або необґрунтоване завищення (або заниження) стандартів щодо послуг соціального характеру; є відмінності в доступі до соціальних послуг населення столиці, великих і малих міст, а також невеликих селищ та сільських поселень, унаслідок чого жителі останніх не отримують і малої частки того, що жителі великих міст [3, с. 23].

Багато в чому із цією думкою можна погодитися та зробити висновок, що управління соціальною сферою в Україні потребує кардинального оновлення й розвитку. Вирішення проблем забезпечення якісного соціального сервісу для всіх категорій населення пов'язано зі значними масштабними пе-

ретвореннями та змістовною зміною функціонування соціальної сфери, освоєння соціально орієнтованого обслуговування. Якісне вдосконалення соціальної сфери полягає в освоєнні нового спектра послуг, що мають соціальне значення, вимагають використання нових форм їх надання та дають змогу гармонійно поєднувати інтереси громадян, господарюючих суб'єктів, суспільства і держави.

Значущість формування ефективної системи соціального управління визначається рядом обставин.

По-перше, динамічною трансформацією соціальної сфери в умовах ринку (при не тільки позитивних, а й негативних тенденціях цього процесу), зростанням диференціації потреб населення в соціальних послугах і варіюванням можливостей придбання їх на ринку, а також набуттям сферою соціального сервісу ринкової специфіки, нових векторів руху. Зміна ситуації підтверджує важливість теоретичного осмислення цих процесів у цій сфері відносин, необхідність оцінювання змін у ресурсній базі, у визначення пріоритетів товарної, цінової й комунікативної політики господарюючих структур, що забезпечують пропозицію послуг соціального характеру на ринку.

По-друге, для України характерна втрата в ході ринкових перетворень багатьох соціальних орієнтирів в організації обслуговування населення, різке зниження у зв'язку із цим можливості отримання для соціально незахищеної частини населення навіть життєво важливих послуг. Це актуалізує необхідність концептуального обґрунтування соціально орієнтованої моделі розвитку сфери соціальних послуг у ринковій економіці, реалізація якої покликана створити умови для подолання спотворених уявлень про виключення груп населення з низькими доходами з-поміж споживачів ряду послуг, визначає міру відповідальності держави за розвиток соціальної сфери, стимулює використання ефективних інструментів державного регулювання.

По-третє, чітко виявилася суперечливість інтересів населення, управлінських структур та бізнесу у сфері соціальних послуг, що породжує зниження якості життя значної частини населення, зростання соціальної напруженості.

По-четверте зміщенням акцентів у вирішенні проблем соціального управління з державного рівня на місцевий, що передбачає наявність науково обґрунтованої парадигми регіональної системи управління розвитком сфери соціальних послуг, доповненої системою управлінських рішень та регуляторних заходів щодо її вдосконалення на місцевому рівні [9, с. 128].

Завдання управління соціальною сферою, таким чином, тісно пов'язані з такими поняттями, як: стимулювання економічного

зростання й підпорядкування виробництва інтересам споживання, посилення трудової мотивації та ділового підприємництва громадян, забезпечення гарантії певного рівня життя й соціального захисту населення, збереження культурної та природної спадщини, національної своєрідності й самобутності.

До державних і муніципальних джерел фінансування соціальної сфери належать:

- 1) бюджетні джерела фінансування:
 - Державний бюджет (податкові доходи);
 - місцевий (муніципальний) бюджет (податкові доходи, міжбюджетні трансферти);
- 2) позабюджетні джерела фінансування:
 - фінансові ресурси державних і муніципальних соціальних позабюджетних фондів;
 - власні кошти державних та муніципальних організацій сфери соціальних послуг.

Приватними джерелами фінансування соціальної сфери є:

- недержавні соціальні позабюджетні фонди;
- заощадження домогосподарств і прибуток приватних організацій для оплати соціальних послуг;
- власні кошти приватних організацій сфери соціальних послуг (доходи від підприємницької діяльності, відсотки, кредити тощо);
- благодійні кошти;
- кошти громадських організацій.

Вихідними елементами в системі бюджетного фінансування соціальної сфери є гарантії держави, причому їх обсяг зумовлений не лише соціальними, а й економічними завданнями країни. В економічному аспекті важливо враховувати два напрями. Перший – це забезпечення відтворення трудових ресурсів, другий – створення державою та муніципалітетами умов для формування максимально можливого за існуючих обмежених ресурсів рівня розвитку “людського капіталу”. Другий напрям особливо значущий в умовах переходу на постіндустріальну стадію розвитку економіки й перетворення людського фактора в головний чинник економічного зростання. Саме у сфері соціальних послуг (охорона здоров'я, освіта, культура) закладаються основи економічного й соціального прогресу. Разом з тим вимогами сучасної економіки є зменшення державних витрат, підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів з метою економічного зростання. Тому важливо знайти оптимальне поєднання цих взаємозалежних факторів.

Управління соціальними процесами й соціальною сферою на всіх рівнях є дуже складною та комплексною системою. Зазначений вид управлінської діяльності має головною метою вплив на сферу життєдіяльності суспільства, безпосередньо пов'язану із задоволенням матеріальних і духовних потреб людини, функціонуванням соціаль-

ної інфраструктури, наданням соціальних благ і послуг. Тому варто погодитися з В. Лобасом у тому, що цього можна досягти, тільки сформувавши модель розвитку, засновану на ефективній співпраці різних соціальних груп. Подібна співпраця, на наш погляд, є основою для забезпечення соціальної стійкості суспільства, яка, у свою чергу, виступає запорукою створення в Україні економіки знань [4].

Таким чином, можна зробити висновок, що нереально активізувати інноваційні процеси в усіх сферах українського суспільства без створення системи співпраці між різними соціальними групами. Для вирішення цієї проблеми належить створити умови, що дають змогу прискорити створення інститутів партнерства різних соціальних груп, розвиток інтелектуальної сфери, що вимагає зміни методології управління соціальною сферою. Цей висновок підтверджує позиція Е. Лібанової, яка стверджує, що модернізація економіки України має базуватися на інтелектуалізації діяльності трудових колективів, закріпленні оптимістичних очікувань у суспільстві, підвищенні кваліфікації та творчої активності працівників [5, с. 52].

У межах управління соціальною сферою важливо створити умови для колективного творчого, трудового та духовного піднесення людей, об'єднаних високоорганізованою спільною роботою. Потрібні кардинальні зміни буквально всіх сторін суспільного буття. Це означає, що в межах модернізації економіки України держава покликана спрямувати свої зусилля на прискорене зростання інтелектуального потенціалу України, створення умов затребуваності результатів інтелектуальної праці в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Водночас зазначимо, що українське підприємництво здатне суттєво допомогти зростанню інвестицій у людські ресурси, зростанню освітнього, культурного рівня населення, поліпшення здоров'я, підвищенню якості вироблених продуктів і послуг, формуванню сприятливої екологічної обстановки.

Формування системи ефективної взаємодії влади та бізнесу – дуже важливий крок до взаємної соціальної відповідальності на шляху до громадянського суспільства і правової держави з ефективною соціальною політикою. Раціональна система співпраці різних соціальних груп опосередковує необхідність соціального миру як однієї з основних умов політичної та економічної стабільності, соціального прогресу в суспільстві.

Бізнес як один із суб'єктів соціального управління може бути визнаний таким лише у випадку, коли його цілі орієнтовані на досягнення не лише економічного, але обов'язково й соціального результату: якщо випуск продукції – то конкурентоспроможної;

виробнича діяльність повинна враховувати екологічний фактор; розвиток фірми має бути пов'язаний з прогресом регіону територіальної її дислокації; оздоровлення й підвищення кваліфікації співробітників повинно бути пов'язано із заходами щодо поліпшення місцевої системи охорони здоров'я та освіти, а розширення ринкової ніші – з вирішенням проблем споживачів [8, с. 51].

Логічно припустити, що в межах побудови нової системи управління соціальною сферою в умовах трансформації економіки в Україні представники бізнесу будуть формувати принципово нові риси мотивації й поведінки працівників, цілих колективів, поступово переходячи від одновимірної, яка визначається виключно критерієм економічної (ринкової) раціональності, шкали цінностей до багатовимірної шкали, яка враховує економічні, соціальні та етичні аспекти діяльності. У зв'язку із цим винятково важлива роль держави в стратегічному закріпленні таких процесів шляхом додаткового стимулювання у формі податкових пільг, зустрічного фінансування соціально значущих проєктів тощо. Домагаючись стійкості в суспільстві, організовуючи управління ним на вищому рівні, держава повинна спиратися на соціальну політику бізнес-організацій, надаючи в обмін гарантії відповідної підтримки, постійно вивчаючи й удосконалюючи систему інтересів підприємців. Подібні заходи є основою, на якій були побудовані соціальні моделі провідних держав.

Таким чином, можна констатувати, що управління соціальною сферою на основі врахування взаємних інтересів – найбільш доцільний спосіб по'єднання основ свободи і влади з метою забезпечення благополуччя всього суспільства й окремої особистості, гарантування соціальної справедливості в розподілі національного доходу. На нашу думку, ефективність партнерства держави й підприємництва є головним інструментом досягнення поставлених на найвищому рівні ціннісних орієнтирів управління соціальною сферою. При цьому основними принципами формування відносин подібного партнерства, на наш погляд, мають бути:

- взаємний інтерес і відповідальність;
- цільова спрямованість;
- кінцева результативність;
- інформаційна передбачуваність і відкритість.

Нові принципи побудови ефективної системи управління соціальною сферою повинні базуватися на стратегічних орієнтирах, мета яких – масштабні інвестиції довгострокового характеру, поява інвестиційних проєктів, спрямованих на оновлення кадрового складу управлінських, інженерно-технічних фахівців і кваліфікованих робітників, необхідних для створення в Україні економіки знань.

Ефективне управління соціальною сферою робить величезний вплив на згуртуван-

ня нації, зміцнення соціальної єдності, рівень довіри до соціальних інститутів, що, у свою чергу, позначається на соціально-економічному прогресі держави.

Інноваційні виклики, що зумовили початок процесів трансформації економіки та соціального розвитку в Україні, появу таких понять, як управління соціальними технологіями, управління соціальною відповідальністю, вимагають концептуальних змін в управлінні персоналом [7]. Під трансформацією економіки, на наш погляд, слід розуміти такі структурні, технологічні та інституційні зміни в національній економіці, які спрямовані на підвищення її глобальної конкурентоспроможності.

Протягом тривалого періоду реальні процеси трансформації соціально-економічних систем змінили ціннісні орієнтири в підходах до форм, методів і цілей структурних перетворень у соціальній сфері. Стабілізація та створення умов переходу до нового піднесення вітчизняної економіки формують реальні можливості, створення сучасної соціально орієнтованої ринкової економіки України. Особливого значення при цьому набуває зміцнення і якісний розвиток соціальної сфери, від ефективності управління якою багато в чому залежить подальше становлення в Україні інноваційної економіки.

Упровадження більш ефективної системи управління соціальною сферою в умовах перетворення економіки України дасть змогу досягти значного підвищення рівня життя населення на основі самореалізації кожного громадянина, зниження соціальної нерівності, збереження культурних цінностей України, відновлення економічної й політичної ролі країни у світовому співтоваристві. Іншими словами, стратегія розвитку поновлення має бути орієнтована на те, щоб працювати на випередження, враховувати не сьогоднішній, а завтрашній день світової науки, техніки, соціокультурного прогресу й політичних структур.

IV. Висновки

Аналіз практики управління соціальною сферою в Україні дає змогу констатувати, що:

- прогрес економіки України залежить сьогодні від успіхів у вирішенні проблем соціального розвитку суспільства. Саме ця сфера створює нині систему координат господарського зростання, формування інноваційної економіки країни;
- створення соціально орієнтованої держави реально гарантує умови для постійного підвищення добробуту населення, вирішення сукупності проблем для творчого розвитку кожного громадянина, формування забезпеченої міцної сім'ї, всебічної турботи про дітей, тобто основи добробуту й постійного інтелектуального прогресу нації, є об'єктивно необхідною передумовою будівництва

- суспільства знань, дотримання не тільки соціальних прав кожного громадянина, а і його обов'язків перед країною;
- соціальний прогрес суспільства залежить не тільки від наявності в нього достатніх фінансових, матеріальних і людських ресурсів, але ще більшою мірою від якості та результативності управління наявними можливостями держави, її регіонів, місцевих громад, підприємств і організацій з метою максимізації результатів в інтелектуальному розвитку особистості, постійному зростанні культурного та професійного рівня, всебічному розвитку інноваційних підходів у роботі, що забезпечують зростання продуктивності праці і його конкурентоспроможності;
 - управління соціальною сферою має здійснюватися на основі планових і перспективних програм, реалізація яких покликана бути базою інтелектуалізації всіх інших галузей національного господарства, насамперед економіки, задовольняючи повною мірою потреби суспільства в інноваційних інтелектуальних продуктах;
 - необхідність внесення радикальних трансформацій у систему управління соціальною сферою зумовлена невідповідністю її стану суспільним потребам, які постійно зростають і якісно змінюються. Темпи усунення недоліків соціального розвитку країни будуть прямо пропорційно відповідати її суспільним досягненням;
 - керівництво соціальними процесами на всіх його рівнях зобов'язано базуватися на ефективній взаємодії різних соціумів, різних соціальних груп, що дасть змогу спільними зусиллями добиватися високого синергетичного ефекту;
 - процес створення суспільства, побудованого на інноваціях, стане більш успішним, якщо він буде спиратися на інноваційну систему стимулювання високопродуктивної праці, орієнтованої на постійні позитивні нововведення, оцінюваної за реально досягнутими кінцевими результатами;
 - соціальне суспільство в Україні може бути створено тільки спільними зусиллями держави, приватного бізнесу, громадських об'єднань та організацій, що взаємодіють, з урахуванням інтересів усіх сторін.

Список використаної літератури

1. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
2. Куценко В.І. Соціальна держава (проблеми теорії, методології, практики) : монографія / В.І. Куценко, В.П. Удовиченко, Я.В. Остафійчук. – К. : Заповіт, 2003. – 228 с.
3. Куценко В.І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) : монографія / В.І. Куценко. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2008. – 818 с.
4. Лобас В.М. Раціоналізація державного соціального управління: питання теорії і практики : монографія / В.М. Лобас. – Донецьк : ДонГАУ, 2003. – 245 с.
5. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки : колективна монографія / [Е.М. Лібанова, О.В. Макарова, І.О. Курило та ін. ; за ред. Е.М. Лібанової]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 320 с.
6. Панченко М. Соціальна сфера і соціальна політика та їх співвідношення в аспекті державного управління соціальною сферою / М. Панченко [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ardu_o/2009_1/R_5/Panchenko.pdf.
7. Плечко С.П. Соціальна сфера в процесі становлення демократичного суспільства [Електронний ресурс] / С.П. Плечко // Центр перспективних соціальних досліджень. – Режим доступу: <http://www.cpsr.org.ua>.
8. Соціальна політика в умовах поглиблення соціальної нерівності в Україні : монографія / Л.І. Ільчук, О.О. Давидюк, Ю.В. Кривобок та ін. – Херсон : ПП Вишемирський, 2010. – 376 с.
9. Халецька А.А. Соціальний захист населення в Україні: теорія та практика державного управління : монографія / А.А. Халецька. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 430 с.
10. Яненко І.Г. Організаційно-управлінські ресурси інноваційного розвитку економіки: методологія та практика : монографія / І.Г. Яненко. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2012. – 380 с.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2013.

Дегтярь О.А. Управления социальной сферой в условиях формирования инновационной экономики Украины

В статье исследованы особенности развития социальной сферы в условиях формирования инновационной экономики, предложены направления совершенствования принципов построения эффективной системы управления социальной сферой.

Ключевые слова: социальная сфера, социальное государство, государственное управление, инновационная экономика, социальные процессы.

Diegtiar O. Managing the social sphere in the emerging innovation economy of Ukraine

With the creation of innovative economy Ukraine management of social sector needs a radical upgrade. The key issue of long-term socio-economic policy is consistently improving the quality and standard of living by improving the competitiveness of the national economy, its recovery on the trajectory of sustainable innovative development of further economic and political rise of Ukraine in the international community.

Analysis of management practices social sphere in Ukraine allows to state that:

- *Progress Ukraine's economy depends today on progress in solving the problems of social development. It is this area now creates a coordinate system of economic growth, the formation of an innovative economy.*
- *Creating a socially oriented state, actually guarantees conditions for continuous improvement of living standards, the solution set of challenges for the creative development of every citizen, the formation of strong wealthy family, comprehensive care of children, that is the basis of permanent prosperity and intellectual progress of the nation, is objectively necessary prerequisite for building a knowledge society, respect for not only social rights of every citizen, but his duty to the country.*
- *Social progress of society depends not only on the presence in it of sufficient financial, material and human resources, but an even greater extent on the quality and effectiveness of the existing capabilities of the state, its regions, local communities, businesses and organizations to maximize results in the intellectual development of the individual, constant growth of cultural and professional level, comprehensive development of innovative approaches in working to ensure productivity growth and competitiveness.*
- *Managing the social sphere should be based on planning and long-term programs, the implementation of which is designed to serve as a base intellectualization all other areas of the national economy, especially the economy to meet the full needs of the community in innovative intellectual products.*
- *Need to make radical transformations in the system of social sphere due to its incompatibility of social needs, which are constantly growing and changing qualitatively. Growth deficiencies social development will be in direct proportion meet its social achievements.*
- *Management of social processes at all levels shall be based on effective interaction between different societies and different social groups will jointly achieve high synergy.*
- *The process of creating a society based on innovation, will be more successful if it is based on an innovative system of incentives for highly oriented continuous positive innovation work, estimated to actually reached the final results.*
- *Truly Social Society in Ukraine can be created jointly by the state, private sector, civil society associations and organizations interacting with the interests of all parties.*

Key words: social affairs, social state, governance, innovation economics, social processes.